

GEMİCİ, Nurettin (2014). “Evliya Çelebi”. *Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması*. 26-28 Mayıs 2014. Eskişehir 2013 Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı (TDKB). Eskişehir, ss.189-198 (<http://bilgelerzirvesi.org>).

Nurettin GEMİCİ*

EVLİYA ÇELEBİ**

Evliya Çelebi'nin (1611-1687?)²¹ hayatını anlatan yegâne eser kendisinin bizzat kaleme aldığı seyahatnamesidir. Yazılan biyografik türdeki çalışmalarda öncül birkaç eser gerçekten dikkat çeker. Bütün bunlardan derlenen bilgilerin harmanlanmasından çıkarılan hayat hikâyesi hakkında şunlar söylenebilir.²²

10 Muharrem 1020'de (25 Mart 1611) İstanbul Unkapanı'nda doğdu. Babası, Seyahatname'nin bazı yerlerinde adı Derviş Mehmed Ağa, Derviş Mehmed Ağa-yı Zıllî şeklinde de geçen Saray-ı Âmire kuyumcubaşısı Derviş Mehmed Zıllî Efendi'dir. Mehmed Zıllî Efendi I. Ahmed devrinden itibaren Saray'ın kuyumcubaşılığı sırasında belirli zaman aralıklarıyla yenilenen Altınoluk'un ilk dökümünü yapmıştır. Kâbe'nin damının üzerinde biriken yağmur sularının akması için yaptığı Altınoluk'u bizzat kendisi surre emânetiyle birlikte yerine götürmüş olduğunu Evliya Çelebi'den naklen biliyoruz. Ayrıca onun Sultan Ahmed Camii'nin kapı ve pencere tezyinatı işlerinde gösterdiği başarı üzerine I. Ahmed'in takdirini kazanarak musâhib-i şehriyârîliğe

* Doç.Dr.İstanbul Üniversitesi.

** Bu çalışma Evliya Çelebi'nin hayatı ve eserleri üzerine müellifin kaleme aldığı “Evliya Çelebi'nin Gözlemlerine Göre Kadınlar” başta olmak üzere on beşe yaklaşan makalelerinde geçen hususların yeniden gözden geçirilerek ve gerekli ilaveler yapılarak hazırlanmış şeklidir.

²¹ Evliya Çelebi'nin ölüm tarihi konusunda Karl Teply, onun St. Stephanos kulesinin tepesinde yer alan alem bölümündeki tasvirin tarifinden yola çıkarak en erken 31 Ekim 1687 vefatını varsayar. Karl Teply, *Evliya Çelebi in Wien*, sy. 52, 1, 1975, 125-131.

²² Son zamanlarda Evliya Çelebi'nin ölümünün 400. Yılı münasebetiyle ciddi bazı çalışmalar kaleme alınmıştır. *Doğumunun 400. yılında Evliya Çelebi*. / editör Nuran Tezcan, Semih Tezcan. -- Ankara : Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2011, *Evliya Çelebi Atlası*, ed. Coşkun Yılmaz. -- İstanbul, 2013. Bu son kitapta geçen bir makalede nun eseri sebebiyle tanınmışlığına işaretir. Vak'a-nüvis Hakim Mehmed efendi (ö. 1770) “Evliya Çelebi nam sahib-i tarih kimesne müteahhiründan olup mübeşşere ile me'muren şurü eylediği tarih'te zikreder ki...”Hakim'in bu yaklaşımını tenkit sadedinde Ahmed Vasıf “Seyyah tarihi sahibi Evliya Çelebi gibi bir kezzabdan rivayet...” eylediği için tenkit etmiştir. Uğur Demir, *Müstensihinin kaleminden Seyahatname'nin İstinsah hikayesi*, age, 171-172 ve aynı yazarın ortak kitaptaki “Evliya Çelebi Seyahatnamesinin Bilinmeyen Sahibi “Moralı Beşir Ağa, 175-177, yazısı yeni veriler getirdiğinden önemlidir.

kadar yükseldiğini de buna ilave eder. Soyu ve ataları hakkında ise karışık bilgiler vermektedir. Ailesini Germiyanoğullarına bağlayıp Hoca Ahmed Yesevi soyundan geldiğini bildirir. Dedeleri arasında bulunduğunu söylediği Yavuz Er (belki de Yavuz Özbek) Fâtih'in bayraktarıdır. Yavuz Er gaza malından elde ettiği gelirle 100 vakıf dükkânla Evliya Çelebi'nin doğduğu evi yaptırmıştır.

Seyahatnamesini kendine has bir günce gibi düzenleyen Evliya Çelebi'nin hayatı hakkında kaynaklarda ve resmî kayıtlarda biyografik mahiyette net bir bilgi yoktur. Buna rağmen tamamen de meçhul birisi olmayıp varlığı hakkında bazı kaynaklarda bilgi mevcuttur. Yine kaleme aldığı Seyahatnamesi'nin hiç bir yere gitmeden evinde kendi kendine hazırladığı afakî, uydurma eser olmadığı kesindir. Zira adının geçtiği iki belge ile kayıt altına alınmış dört duvar yazısı tespit edilmiştir.²³ Avusturya arşivinde bulunan belgelerden birisinde, onun 1665'te Viyana'ya giden elçi Kara Mehmed Paşa'nın maiyetindeki Osmanlı heyetinde müezzinlik göreviyle yer aldığını öğrenmekteyiz. Diğeri ise çok yeni bulunmuş Yunanca bir belge olup seyyahın kolayca yolculuk edebilmesi için Tûr-i Sînâ'da St. Catherine Kilisesi'nde verilen bir yol tezkeresidir. Duvar yazılarının biri Bulgaristan'da (Köstendil Camii, 1071/ 1661), ikisi Hersek'te (Foça Alaca Camii ve Atik Ali Paşa Camii, 1074/1663-64), bir diğeri Adana'dadır (1082/1671) (Tezcan 2010, XXXVII, 16) (*DIA*, XI, 529-532).

Evliya Çelebi'nin ifadelerinden, atalarının Kütahya'da Zereğen mahallesinde ikamet ettikleri, fetihten sonra İstanbul'a gelip yerleştikleri anlaşılmaktadır. Kütahya'daki evlerinden başka ailesine ait Bursa'da İnebey mahallesinde ve Manisa'da birer ev ile Sandıklı'da bir çiftlikleri bulunmaktadır.

Evliya Çelebi, aşağıda kısaca da olsa bahsedeceğimiz tamamen Resulullah aşkıyla yoğrulmuş rüyasını görüp, Allah resulünden hem şefaet hem de seyahat izni kopararak başladığı seyahatinin ilk durağı İstanbul'dur.

1040 yılının muharrem ayında gördüğü rüyayı şöyle anlatır:

"Âyâ peder ü mâder ve üstâd [ü] bürâder kahırlarından nice halâs olup cihân-geşt olurum" deyü her an Cenâb-ı Bârî'den dünyâda sıhhat-i beden, seyâhat-i tâm, âhir nefesde îmân ricâsında idim. Ve dâ'imâ dervîş-i dil-rîşân ile hüsn-i ülfet edüp şeref-i sohbetleriyle müşerref olup, ekâlîm-i seb'anın ve çâr-güşe rû-yı zemînin evsâfın istimâ' etdükte cân [u] gönülden seyâhate tâlib [ü] râğib olup,

²³ Mehmet Tütüncü'nün hazırlamış olduğu yazı için bkz: *Evliya Çelebi'nin izi sürülebilen yazı ve Kitabe Örnekleri*, Evliya Çelebi Atlası, 356-360.

"Âyâ âlem[i] temâşâ edüp Arz-ı Mukaddese'ye ve Mısır [u] Şâm'a ve Mekke vü Medîne'ye varup ol Mefhar-i Mevcûdât hazretleri'nin Ravza-i Mutahharası'na yüz sürmek müyesser ola mı?" deyü zâr [ü] giryân ve serseri ve nâlân olurum... ..maskat-ı re'simiz olan İslâmbol'da künc-i mihnehanemizde girde-bâliş-i nâliş üzre hâb-i murâda yasanup bin kırk {mâh-ı} Muharreminin leyle-i âşûrası idi kim bu hakîr beyne'n-nevm ve'l-yakazada iken görürüm ki Yemiş iskelesi kurbünde Ahî Çelebi Câmi'i nâm câmi' kim helâl-i zülâl mâl ile inşâ olunmuş bir müstecâbü'd-da've câmi'-i atıktır, menâmımda hakîr kendümi ol câmi'de gördüm. ...

"Ya sultânım bu cemâ'atin bu câmi'de cem' olmalarının aslı nedir" dedim. "Azak câniblerinde cüyûş-ı muvahhidinden Tatar-ı sabâ-reftâr askeri muztaribü'l-hâl olmağile Hazret'in himâyesinde olan bu İslâmbol'a geliip andan Tatar Hân'a imdâda gideriz. (Evliyâ Çelebi 2008: I, 11-12).

Ahi Çelebî Camii'nde Hz. Peygamber'i büyük bir cemaatin ortasında görerek, heyecanlanmıştır. Tam Hz. Peygamber'in elini öperken, "Şefaât yâ Resûlallah" diyecekken "Seyahat yâ Resûlallah" diyerek sürç-ü lisan ederse de Hz. Peygamber onun bu heyecanını, içinde bulunduğu halet-i ruhiyesini anlamış ve mütebessim bir vechile kendisine "şefaatinin, Mekke-Medine'ye seyahatinin ve kabrini ziyaretinin gerçekleşeceği vaadini müjdeler; orada bulunan sahabeler ona dua ederler; Evliya Çelebi okçulukta derece sahibi bir kemankeş oluşundan dolayı ashaptan Sa'd b. Ebî Vakkâs onun yanına gelir. Zira kemankeşlerin piri olan bu zat okçuluğuyla tanınmıştır. Sa'd bin Ebî Vakkas'ın refakatinde Hazret-i Peygamber'le görüştüktan sonra dönüş yolunda kendisine yapılan tavsiye gereği "gezdiği, gördüğü yerleri yazması" hakkındaki ricasını dinler ve akabinde uyanır. Ertesi sabah kutlu rüyasını tabir ettirdiği Kasımpaşa Mevlevîhânesi Şeyhi Abdi Dede'den çok hoş sözler işitir. Sa'd b. Ebî Vakkâs'ın ricasını yerine getirmesini teşvik ve nereden başlayacağını tayin için "İbtidâ bizim İstanbulcağızı tahrir eyle" sözü de ona rehber olur. Duyduğu müspet ve müjdeli sözler onu bu işe girişmeğe yüreklendirir. Abdullah Dede, Evliya Çelebi'yi yakıp kavuran hayalini gerçekleştirmesine dua ettiği gibi gezip gördükleri yerleri yazarak hayatıyete geçirmesini ister. Sad bin Ebî Vakkas'ın ricası, ardından gelen tavsiye ve nasihatleri kabul eden Evliya Çelebi, ilk olarak kendisinin dünyaya geldiği ve hayatını idame ettirdiği İstanbul şehrini Seyahatnamesi'ne kaydetmek üzere dolaşmaya başlar. Tarih, coğrafya, şiir mecmualarından oluşan kitaplardan ve bazı devlete ait resmî kayıtlardan eserinin ilk cildini yazar.

Aslında Seyahatname'nin bütün ciltlerinde yer alan bilgilerin önemi ve değeri tartışılmaz. Fakat özellikle seyahatnamenin 1 ve 10. ciltleri fevkalade önemi haiz olduğunu belirtmek yerinde olur. I. ciltte kozmopolit İstanbul'a koca bir cilt ayıran müellif 10. cildin de hatırı sayılır kısmını diğer bir önemli merkez olan Mısır ve Kahire'ye ayırmıştır. Son dönemlerde yapılan Evliya Çelebi seyahatnamesi çalışmalarına katkısı çok büyük olan Robert Dankoff **Türkler Ansiklopedisi**'nde yayımlanan makalesinde durumu şu şekilde izah eder:

Evliya Çelebi'nin seyahatlerinin -hayatının- yörüngesi, imparatorluğun iki büyük metropolü arasında bir yol takip eder: Doğum yeri ve memleketi İstanbul ile hayatının son on yılını geçirdiği ve şaheserinin son düzeltmelerini yaptığı Kahire. Nitekim I. ve X. kitaplar bu iki şehre ayrılmıştır. Evliya Çelebi'nin İstanbul tasviri şüphesiz şimdiye kadar bu şehir için yazılanlar arasında en iyi rehberdir. Eğer Evliya Çelebi, bize Sultanın önünde geçit töreni yapan İstanbullu zanaatkârlar, sanatçılar ve esnaftan olan ustaların kapsamlı bir panoramasını anlattığı I. kitabın 270. bölümü dışında hiçbir şey bırakmamış olsaydı dahi, yine de en büyük Osmanlı yazarlarından biri olarak tanınmaya devam edecekti.²⁴

Bu ifadede kasdolunan iddia tam anlamıyla gerçektir. Her bakımdan Seyahatnamesi'nin en hacimli ciltlerinden olan I. cildinin tamamının ayrıldığı İstanbul kısmında yer alan bilgilerin bir benzerini başka bir kaynakta bulmak neredeyse imkânsızdır.

Fütüvvet teşkilatına bağlı esnaflarla ilgili kısım bugün bile öneminden hiçbir şey kaybetmemiştir. Bu kısmın hazırlanışı da Evliya Çelebi'nin akrabası Melek Ahmet Paşa'nın katkılarıyla olmuştur. **Seyahatname**'de geçen ifade şöyledir:

*“Hikmet-i Hudâ ol asırda efendimiz Melek Ahmed Paşa Murâd Hân Gâzî'nin silihdârlığı hidmetiyle şeref-yâb olmuşdu. Ba'de'l-feth-i Bağdâd, Diyârbekir vâlîliğiyle behre-mend oldukda Evsâf-ı Kostantuniyye nâm tahrîrât Melek Ahmed Paşa'da kalup anlardan hakîr-i pür-taksîr Evliyâ-yı bî-riyâ ol Evsâf-ı İslâmbol Arzı'n alup sûreti bu mahalle makyûd [u] murakkam olundu kim ol sûret budur”.*²⁵

²⁴ Robert, Dankoff, Evliya Çelebi ve Seyahatnamesi Işığında Osmanlı Toplumuna, Türkler, X, s. 269.

²⁵ Evliya Çelebi, YKY, I, İstanbul, 2008, s. 252.

IV. Murad'ın emriyle hazırlanan bu çalışmada yer alan esnaf sınıflarının pirleri, adetleri ve fütüvvet teşkilatındaki yerleri hep buradan hareketle Seyahatname'ye kaydedilmiştir.²⁶

Fakat İstanbul'dan bahseden I. cilt ve Kahire'yi anlatan X. ciltlerin klasik seyahatnamelerdeki gezi izlenimi anlatısından farklı değerlendirmek gerekir. Çünkü bu iki şehrin anlatımı bir gezi izlenimi aktarmaktan ziyade şehir tarihi konusunda kaleme alınmış olduğu gerçeği gözden uzak tutulmamalıdır.²⁷

Şehrin bütün mahalle, sokak, bağ ve bahçelerinin yanı sıra farklı hayatların yaşandığı mesire yerleri, yeni zuhur eden kahvehaneler ve meyhaneler gibi sıra dışı yerleri de gezip dolaşarak buralar hakkında edindiği bilgileri eserine derç eder. Evliya Çelebi'nin İstanbul dışındaki ilk durağı Bursa'dır. 1640 yılındaki bu gezisini ailesinden habersiz gerçekleştirmiştir.

Evliya Çelebi'nin Bursa'dan sonra gerçekleştirdiği en önemli seyahati Ketenci Ömer Paşa'nın Trabzon'a vali olduğu seneye rastlar. Ömer Paşa ile birlikte deniz yolculuğu yaparak önce Trabzon'u bilahare Anapa şehrini gezdi.

Evliya Çelebi 1648 yılında Şam Beylerbeyliğine getirilen Murtaza Paşa'yla Şam'a gitti. Oradan Suriye ve Filistin'e geçerek bugünkü Ortadoğu diye isimlendirilen bölgenin en önemli şehirlerini tanıma imkânı buldu. Sivas'a tayin olunan Murtaza Paşa'nın nezdinde kalarak değişik görevlerle Anadolu'nun orta ve doğu kesimlerinde kalan şehirleri gezdikten sonra 1650 yılında İstanbul'a geri döndü.

Evliya Çelebi İstanbul'a geldiğinde daha önce yaptığı gibi İstanbul'da uzun zaman geçirmeye vakit bulamadı. Zira akrabası Melek Ahmed Paşa sadarete getirilmişti. Hemen bir vesileyle onun yanına kapılandı. Melek Ahmed Paşa'nın ölümüne kadar onun en yakın has adamı olarak hizmetinde bulundu. Bu yakınlık sayesinde devrin pek çok gizli kalmış olayını birincil elden öğrenme fırsatı elde etti. Bütün bu tanıklıklarını olduğu gibi açıkça eserine kaydetti. İçten bakış dediğimiz bu tarz sayesinde Osmanlı'daki paşaların hayatını, ayaklanmalarını, haksızca yaptıkları tasarrufları, renkli evliliklerini, birbirleriyle olan münasebetlerini, saray hayatının iç yüzünü ve asayişin ve kargaşanın getirdiği acıklı, yüz kızartıcı durumlara varıncaya kadar bir sürü ayrıntıyı sansürsüz ve açık seçik olarak yazdı.

²⁶ Bu esnaf alayı ile ilgili olarak merhum Yücel Dağlı'nın bir çalışması için bak. Yücel Dağlı, Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde İstanbul Esnaf Alayı, Çağının Sıradışı Yazarı Evliya Çelebi, haz. Nuran Tezcan, YKY, 2009, s.91-108.

²⁷ Dankoff, a.e, s.269-270.

Devlet adamlarının eğitim, öğretim ve ahlakî seviyelerini, zaaflarını ve olaylar karşısında aldıkları tavırlarını, isyanlar ve haksız uygulamalardaki oynadıkları rolleri bir bir eksiksiz olarak Seyahatnamesi'ne kaydetti.

Van Beylerbeyiliğine tayini çıkan Melek Ahmed Paşa'yla birlikte yola çıkan Evliya Çelebi bu gezisinde Doğu Anadolu'nun pek çok şehrini gördü. Yine Van'da iken İranlılarla olan ihtilafli meselelerin halli ve çözümünüyle ilgili değişik görevler üstlendi. Bu sebeple İran ve Bağdat taraflarına seyahat ederek Osmanlı devleti sınırları dışında gezme imkânı buldu. Melek Ahmed Paşa'nın ikinci defa Özi Beylerbeyliği'ne getirilmesi üzerine tekrar bu bölgeleri gördü. Kırım Hanı IV. Mehmed Giray'ın Rus ve Kazaklar'a karşı yürüttüğü savaflara katıldı.

1657 yılında İstanbul'a döndükten kısa bir süre sonra tekrar Bursa, ardından Çanakkale ve Gelibolu'yu dolaşarak eseri için bilgiler topladı. 1659 yılında Boğdan Voyvodası Stefenitza'yı (Stefanita Lupu) götürülen heyetle yola çıktı. Ayaklanmış olan Eflak Beyi III. Mihnea'ya haddini bildirmek maksadıyla yardıma gelen Kırım Tatarlarıyla Avrupa içlerinde çeşitli akınlara çıktı. Köse Ali Paşa'yla Varad savaşına katıldıktan sonra Bosna Beylerbeyiliğine getirilen Melek Ahmed Paşa'ya katılarak Bosna eyaletini karış karış gezdi. Bosna görevinden sonra Rumeli Beylerbeyiliğine getirilen Melek Ahmed Paşa'nın yanında Sofya'ya gitti. Uhdesine aldığı ufak tefek görevlerin yardımıyla Rumeli'yi dolaştı, 1661 yılında Temaşvar ovasında Köse Ali Paşa'nın Erdel'e karşı yaptığı seferi iştirak ederek Kırım tatarlarından oluşan birlikle Erdel'i baştan aşağıya gezdi. 1661 kışını Belgrat'ta geçiren Evliya Çelebi Arnavut bölgesinde bazı vergileri toplamak üzere görevlendirildi.

Özellikle Hacca gitme işini hızlandırmada aldığı kararını etkileyen Kazancızade ile St. Raab Nehri kıyısında cereyan eden Osmanlı'nın mağlubiyetiyle sonuçlanan savaş sırasında karşılaştı. (Tunç 2008: 67-74) Fakat Evliya Çelebi, bu savaşta galip durumda olan Avusturya'nın barış görüşmeleri için feragatte bulunmasını o dönemde Lehistan, İsveç gibi diğer Avrupa devletlerinin birbirleriyle olan savaşlarında taraf olmasının etkili olduğunun altını çizer. Bu nedenle Avusturyalıların, Osmanlı devletinin gönderdiği Elçinin isteklerine istemeyerek de olsa boyun eğdiklerini açık yüreklilikle itiraf eder. Ona göre Avusturyalılar içinde buldukları diğer ülkelerle savaş şartlarının namüsaait oluşu nedeniyle, Osmanlılar karşı St. Raab

önünde elde ettikleri bu bariz galibiyetten istenilen ölçüde istifade edememişlerdir.

1664 yılında cereyan eden Vasvar Barış Anlaşması'ndan sonra Avusturya'ya gönderilen elçi Kara Mehmed Paşa ile birlikte Viyana'ya hareket etti. Evliya Çelebi, Avusturya İmparatoru I. Leopold ve ordularının başkumandanı Montecuculli ile görüşmüştür. Tercüman aracılığıyla onlara anlattıkları konular ve elçilik heyetinden olan Evliya Çelebi'ye Avusturya topraklarında ve diğer ülkelerde onun işini kolaylaştıracak bugünkü dille ifade edilecek olursa pasaport ve seyahat vizesi anlamına gelecek bazı resmi belgeleri takdim etmişlerdir.

R. Dankoff onun bu süreyi kısmen Macaristan kısmen de Kırım, Dağıstan ve Çerkezistan bölgesinde geçirdiği kanaatini taşımaktadır. Yukarıda tarafımızca ileri sürülen hususların yazılmayan veya var olmayan bu kısımlar hakkındaki nedenler arasında farklı bir bakış açısı ve haklılık payı olabileceği gerçeği bizce göz ardı edilmemesi gerekmektedir (Evliya Çelebi 2003: 333).²⁸

Evliya Çelebi'nin gezdiği yerleri birkaç sayfa anlattıktan sonra Kırım üzerinden Kafkasya'ya oradan da Volga bölgesini dolaşmış ardından Rus elçisinin kafilisine karışarak Azak'a gelmiştir. Burada iken Kefe'den Bahçesaray'a giderek Âdil Giray'ın bazı seferlerine katıldıktan sonra yeni göreve atanan Ak Mehmed Paşa ile birlikte 1668'de İstanbul'a gelmiştir. Kendisinde avcılarının meraklı olduğu doğan, şahin gibi kuşların bulunduğu rivayeti üzerine Edirne'ye IV. Avcı Mehmed'in huzuruna çıkan Evliya Çelebi, önce Edirne'yi arkasından Gümölcine, Selanik şehirlerini gezerek devam etmekte olan Girit seferine katılmak üzere Anadolu'dan gemiyle Girit'e geçti. Girit'te Kandiye Kalesi muhasarasının bütün safahatını anlatan Kandiye Fetihnâmesi'ni Seyahatnamesi'ne olduğu gibi aktardı. Mora üzerinden geri dönüşünde bir vesileyle Arnavutluk taraflarındaki şehirleri gezip gördü. 1670 yılında döndüğü İstanbul'da Hac seferinin hazırlıklarına başladı. İstanbul'dan hemen Hac için yola çıkmama nedeni doktora çalışmamızdaki tespitimiz üzere Recep ayında yol çıkan Sürre kafilisini kaçırmış olmasıyla ilintilidir (Gemici, 1999, 21). Eserinde 6 ay diye bahsettiği fakat aslında 40-45 gün'den sonra dostu Saili Çelebi'yle birlikte Hac yolculuğuna çıkmıştır. Klasik hac yolları dışında bir güzergâh takip eden Evliya Çelebi, Bursa, Kütahya,

---

²⁸ Robert Dankoff, "Evliya Çelebi Seyahatname'si Işığında Osmanlı Toplum Hayatı" (çeviren: Nasuh Uslu) *Türkler*. 10. 274.

Karahisar-ı Sahip, Manisa, İzmir ve bazı Ege adalarını ziyaret ettikten sonra Aydın, Muğla, İstanköy, Rodos, Antalya, Adana, Maraş, Ayıntab şehirlerini dolaşarak Hac kfilesinin toplanma merkezi Şam'a geldi.

Şam'dan Beylerbeyi Hüseyin Paşa'nın Hac emirliğinde olan bir kfile ile hacca gitti. Bizdeki en tafsilatlı Hac güzergâhını anlatan eser olan Seyahatname'de o bölgelerdeki idari, siyasi, kültürel ve folklorik pek çok tema hakkında ayrıntılı bilgiler bulunmaktadır. Hac görevini ifa ettikten sonra Mısır hacılarıyla birlikte daha önce aldığı karara bağlı kalarak Mısır'a geçti. Önce Mısır'ın tamamını gezip dolaştıktan sonra sırasıyla Sudan ve Habeş eyaletlerini ve Afrika'da Nil nehri boyunca olan yerleri tanıma imkânını buldu. Muhtemelen Seyahatname'nin son tashih ve tebyizini hazırladığı Mısır'da on yılı aşkın bir süre kaldığına dair bilgi kaydı da dikkat çeker. Oradan geri İstanbul'a döndüğünü bilmemekle beraber Seyahatnamesi'ni Mısır'ın ileri gelen kişilerinden olan Emir Özbek Bey'in nezdinde bıraktığını biliyoruz. Adı geçen nüshalara ait yazmalar, I. Mahmud devrinin meşhur Kızlar Ağası Hacı Beşir Ağa'ya hediye edilmesiyle gecikmeli de olsa İstanbul'a gelmiştir.

Evliya Çelebi'nin Vefat tarihi ve medfun olduğu yer hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Ölüm tarihi M. Cavid Baysun tarafından Seyahatname'nin X. cildine dayanılarak 1682 olarak iddia edilmişse de (İA, IV, 406), daha sonra Evliya Çelebi'nin II. Viyana muhasarası sırasında hayatta olduğu var sayılarak 1095 (1684) yılından sonra vefat etmiş olabileceği üzerinde durulmuştur.

Şahsiyeti ve Hususiyetleri

Seyahatname'ye göre Evliya Çelebi ileri yaşlarına gelinceye kadar bekâr yaşamıştır.

Kendisinin ifadesiyle 51 yıl süren seyahatleri ona muazzam bir bilgi ve birikim sağlamıştır. O aynı zamanda edebiyatçı, şair, hattat, hakkâk, nakkaş ve musikişinaslık gibi üstün vasıflara da haizdi. Buna dair eserlerden çok azı elimizdedir. Bazı kale veya cami duvarlarına hakkettiği yazılardan bazıları hakkında çalışmalar yapılmıştır. Sanat eserlerine olan düşkünlüğünü eserinde sık sık ifade eder. Hassas, kibar ve mütevazı kişiliğiyle her kesimden insana kolaylıkla ünsiyet ederek dostluklarını kazanmasını bilen birisidir.

Eser ve Üslup

Seyahatname, içinde ihtiva ettiği bazı abartılar, kurmacalar, sayfalar süren intihal iddialarına rağmen ait olduğu 17. yüzyıl başta olmak üzere neredeyse bütün Osmanlı tarihine ışık tutacak bazı önemli bilgi ve detayları geniş biçimde veren önemli bir eserdir. Evliya Çelebi uzmanlarının görüşüne göre; Seyahatname’yi incelerken eseri bir tarih, coğrafya kitabıymışçasına kategorize etmek ve eseri sadece bu çerçevenin sınırları içerisine hapsederek yararlanmaya kalkışmak yanlıştır.

Özellikle Seyahatname’nin üslubundaki akıcılık insanı hemen kendisine çeker ve içine alıverir. İstese de onu bırakamaz. Eserin uydurma ve gerçek dışı haberleri topladığıyla ilgili iddialara gelince burada bir açıklama yapmak zorundayız. Aslında neşeli bir üsluba sahip olan Evliya Çelebi’nin yazılarında ahenkli bir üslup hâkimdir. Klasik yazı diline aykırı zorlama cümle kuruluşları, mahalli ifadelerde geçen konuşma dilini eserine verme çabaları devrindeki başka eserlerde rastlanılmayan hususlardandır. Dönemine göre yalın ve açık ifadeler, yaşayan Türkçenin konuşma cümleleriyle metin içinde verilmesi metnin anlaşılabilirliğini kolaylaştırmıştır. Seyahatname’de yer alan taklitler, uydurma haberler, ilginç bazı anlatılar aslında metnin okunurluğunu artırmak uğruna yapılan çabaların bir tür yansımasıdır. Akıl sınırlarını zorlayan örnekler karşısında insan bunları anlatma sebebini bir türlü bulamaz. Bu olağanüstü anlatı üslûbuna akıcılık katarken eserin okunurluğunu artırmıştır.

Kaynakça

- Baysun, M. Cavid, Evliya Çelebi’ye ait notlar, Türkiyat Mecmuası 12 (1955) 257-264.
- Baysun, M. Cavid, “Evliya Çelebi”. İslam Ansiklopedisi IV (1948) 400-412.
- Cavit Baysun, Evliya Çelebi’ye dair Notlar, türkiyat Mecmuası, XII (1955), 257-64.
- Dankoff, Robert, The Intimate Life of an Ottoman Statesman. Melek Ahmed Paşa <1588-1662> , Albany, New York: State University of New York Press, 1991.
- Dankoff, Robert, Evliya Çelebi seyahatnamesi Okuma Sözlüğü, İstanbul, 2004.
- Encyclopedia of Islam, New Edition. Leiden: Brill, 1960-2003.
- Eren, Meşkure, Evliya Çelebi Seyahatname’si birinci Cildinin Kaynakları Üzerinde Bir Araştırma. - İstanbul, 1960.

- Erkılıç, Cafer, Evliya Çelebi. - İstanbul, 1954.
- Evliya Çelebi, Seyahatname, Robert, Dankoff; Seyit Ali Kahrman, Yücel Dağlı vd. (1996-2008); Evliya Çelebi Seyahatname'si Topkapı Sarayı Bağdat 304Yazmasının Transkripsiyonu-Dizini I-X, İstanbul,
- İz, Fahir, "Evliya Çelebi ve Seyahatnamesi", Boğaziçi Üni. Dergisi VII (1979) 61-79.
- Kreiser, Klaus, Edirne im 17. Jahrhundert nach Evliya Çelebi; ein Beitrag zur Kenntnis der Osmanischen Stadt. – Freiburg, 1975.
- Kreutel, R. F. "Neues zur Evliya Çelebi Forschung". Der Islam 48 (1972) pp. 269-298.
- Kreutel, R. F., Im Reiche des goldenen Apfels. Graz, 1957.
- Laut, Jens-Peter, Karte B IX 4 des TAVO: "Kleinasien im 17. Jahrhundert nach Evliya Çelebi. 2 Teile: Ost/West.
- Laut, Jens-Peter, Materialien zu Evliya Çelebi. Wiesbaden, 1989.
- Mackay, P. A. The manuscripts of the Seyahatname' of Evliya Çelebi", Der Islam 52 (1975) pp. 278-298.
- Mordtmann, A. D., İstanbul ve Yeni Osmanlılar (çev.G.S. Habermann), İstanbul, 1999
- Mordtman, J. H. (, and H. W. Duda). "Evliya Celebi".
- Özön, M. N. Evliya Çelebi, Seyahatname; Onyedinci Asır Hayatından Levhalar. I-III İstanbul: İnkılap ve Aka, 1944-1945, 1976
- Peçevi, İbrahim. Tarih-i Peçevi. I-II- İstanbul, 1283 (1866).
- Taeschner, F. Die neue Stambuler Ausgabe von Evliya Tschelebis Reisewerk, Der Islam 19 (1931) pp. 299-310.
- Tezcan, Nuran, "Doğumunun 400. yılında Evliya Çelebi. / editör Nuran Tezcan, Semih Tezcan. -- Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2011,
- Tezcan, Nuran, "Seyahatname", DİA, XXXVIII, 2010, s. 16-17.
- Tunç, Gökhan, Evliya Çelebi'nin Seyahatname'sinin "Menzil-i kenâr-ı Raba" bölümünün Üslup ve Kurgusal Özellikleri", Karadeniz Araştırmaları, V, 17, 2008, 67-74.
- Yılmaz, Çoşkun, 400. Yıl Evliya Çelebi Atlası, Bahçeşehir Üniversitesi Medeniyet Araştırmaları Merkezi, İstanbul 2013